

Araştırma Makalesi
(Research Article)

Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., 2021, 58 (3):445-455
<https://doi.org/10.20289/zfdergi.880556>

Onur TERZİ¹

Metin ARTUKOĞLU^{2*}

¹Türk Ekonomi Bankası, İstanbul/Türkiye

²Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir/Türkiye

*İletişim (correspondence) e-posta:

metin.artukoğlu@ege.edu.tr

Üreticilerin gelir ve finans durumları, alternatif finans önerileri üzerine bir araştırma

A research on farmers' income and financial status, and alternative finance proposals

* Bu makale ilk yazarın doktora tez projesinden özetlenmiştir.

Alınış (Received): 15.02.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 30.03.2021

ÖZ

Amaç: Bu araştırmanın temel amacı, tarımsal finansman kaynaklarına ilişkin mevcut problemleri alan çalışmasından da yararlanarak belirlemek ve çözüm önerileri getirmektir.

Materyal ve Yöntem: Araştırmanın ana materyalini araştırma alanındaki üreticilerle yapılan anket çalışması oluşturmaktadır. Anket verileri dışında bitkisel üretim alanında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kayıtlı tutulan Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) verileri kullanılmıştır. Ulusal Süt Kayıt Sistemi verilerinden anket yapılan üreticilerin kayıtları tespit edilerek veri seti içerisine alınmıştır. Sonuçlar tanımlayıcı istatistikler ve likert ölçeği ile değerlendirilmiştir.

Araştırma Bulguları: Genel olarak üreticilerin gelirlerine göre borçlanma oranları yüksek olup düşük gelirlili üretici gruplarında bu oran daha yüksek bulunmuştur. Üreticilerin çalıştığı banka sayıları artış göstermiştir. Yoğun kredi kullanımına karşılık önemli sayılabilecek nitelikte tarımsal gelir ya da ölçek artışı gözlemlenmemiştir.

Sonuç: Üreticiye sunulacak finansal ürünlerin tasarımında arazi büyüklüğü, gelir seviyesi ve üreticinin tarımsal üretim desenine uygun bir yol izlenmelidir. Buna ek olarak kredinin amacına uygun kullanıma özen gösterilmelidir.

Anahtar sözcükler: Alternatif finansman, bankacılık, tarımsal finansman, tarımsal gelir

Keywords: Alternative finance, banking, agricultural finance, farm income

ABSTRACT

Objective: The main purposes of this research are to identify existing problems related to agricultural financing resources by also making use of the field study and to offer solutions.

Material and Methods: The main material of the research is the survey study conducted with the farmers in the research area. Apart from the survey data, the Farmer Registration System (ÇKS) data recorded by the Ministry of Agriculture and Forestry in the field of crop production was used, as well. The records of the farmers surveyed by obtaining from the data of the National Milk Registration System were included in the data set. Results were evaluated with descriptive statistics and Likert scale.

Results: While debt ratio of farmers according to their incomes were found high in general, moreover this ratio was higher in low-income farmer groups. The number of banks to which farmers borrowed increased. Despite the intensive use of credit, there was no significant increase in agricultural income or scale, as well.

Conclusion: More affordable solutions should be taken into consideration as to land size, income level and production pattern of the farmers in the design of financial loan to be offered to the farmer. Furthermore, it should be pay more attention and be checked for proper usage of loan.

GİRİŞ

Tarım sektörünün gelişmesi bu sektörün baş aktörü olan üreticilerin gelir-gider dengelerinin istenen seviyede oluşmasına bağlıdır. Bu dengenin, üreticilerin kar edebildikleri ve tasarruflarını yatırıma dönüştürebildikleri noktada oluşması çok önemlidir. Onuncu kalkınma planından onbirinci kalkınma planına geçişte sektörün birçok sorununun aynen devam ettiği ifade edilmiş ve bu sorunlar içerisinde kredi maliyetlerinin yüksek olması ve küçük işletmelerin finans kaynaklarına erişim sorunlarına vurgu yapılmıştır (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Tarım kredileri pazarının 2009-2019 yılları arasında gelişimi incelendiğinde, cari fiyatlarla 2009 yılında 15 Milyar TL olan pazar 10 yıl içerisinde 7.1 kat büyüme ile 2019 yılında 106 Milyar TL seviyesine yükselmiştir (BDDK, 2019).

Bu araştırmanın temel amacı, tarımsal finansman kaynaklarına ilişkin mevcut problemleri alan çalışmasından da yararlanarak belirlemek ve çözüm önerileri getirmektir. Bu çerçevede, araştırma alanında faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin kullandıkları finansal kaynakların tespit edilmesi, kaynakların hangi şekilde kullanıldığının belirlenmesi, tarımsal işletmelerin finansal kaynak kullanımına ilişkin sorunlarının saptanması, araştırma verilerine dayanarak tarım işletmelerinin rekabet avantajı sağlaması için gerekli alternatif finansal kaynakların tasarlanması ve önerilmesi amaçlanmıştır.

Tarım sektörünün finansmanı ve üreticilerin konuya yaklaşımına ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Özçelik vd, 2005;Gunes ve Movassaghi,2017; Ünlüer ve Güneş,2013). Araştırma konusu ile ilişkili çalışmalar incelendiğinde daha çok kırsal kalkınma ve kırsal finansman ağırlıklı çalışmaların olduğu görülmektedir (Quiros, 2006; Candan, 2009; Hartarska et al. 2015; Swamy ve Dharani, 2016; Savitha ve Kumar, 2016; Bilal ve Baig, 2019). Kırsal kalkınma ve finansal kaynakların planlanmasını birlikte ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır (Ayanođlu, 2008; Bukenya, 2001; Mariyano, 2019). Bu araştırmanın Türkiye açısından bu konuda önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Materyal

Araştırmanın ana materyalini araştırma alanındaki üreticilerle yapılan anket çalışması oluşturmaktadır. Anket verileri dışında bitkisel üretim alanında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kayıtlı tutulan Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) verileri kullanılmıştır. Ulusal Süt Kayıt Sistemi verilerinden anket yapılan üreticilerin kayıtları tespit edilerek veri seti içerisine alınmıştır. Bunlar dışında Tarım ve Orman Bakanlığı Manisa ve Tekirdağ İl Müdürlüğü kayıtları ve TÜİK tarafından her yıl yayınlanan tarımsal istatistikler kullanılmıştır

Yöntem

Araştırma alanının seçilmesinde izlenen yöntem

Araştırma alanı olarak Manisa ilinden Saruhanlı ve Gölarmara ilçeleri ile Tekirdağ ilinden Malkara ve Hayrabolu ilçeleri seçilmiştir. Bu ilçelerin seçiminde kuru-sulu tarımsal üretim tiplerinin bir arada olması, meyvecilik, zeytincilik ve bağcılık alanlarında faaliyet gösteriyor olmaları ile büyükbaş süt hayvancılığı alanında üretim yapılması rol oynamıştır. Buradaki temel amaç araştırma bulgularının analizini yaparken tek tip tarımsal üretim çeşitlerinden ziyade farklı ürünlerin oluşturduğu hibrit bir tarımsal brüt gelir üzerinden ilerlenmesini sağlamaktır. Araştırmanın sunacağı çözümlerin daha geniş kitleleri kapsamaması hedeflendiği için böyle bir çerçevenin uygun olacağı varsayılmıştır. Araştırma alanındaki bölgedeki 4 ilçenin tüm köylerinin ÇKS verileri üzerinden tarımsal brüt gelir tutarları hesaplanmış ve belli gelir tabakalarına ayrılarak düşük, orta ve yüksek gelirli köyler olarak işaretleme yapılmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Araştırma Bölgesindeki Köylerin Gelir Aralıklarına Göre Dağılımı

Table 1. Distribution of Villages in the Research Area by Income Ranges

	0- 2.500.000	2.500.000- 5.000.000	5.000.000- 10.000.000	10.000.000+	Genel Toplam
Gölmarmara	6	4	3	2	15
Hayrabolu	4	24	13	5	46
Malkara	28	24	16	3	71
Saruhanlı	5	8	15	13	41
Genel Toplam	43	60	47	23	173

Dünya Bankası tarafından yapılan gelir seviyesi sıralamasında Türkiye üst orta gelir grubu ülkeler içerisinde yer almakta olup bu ülke grubunda kişi başına gelir 3.976 ila 12.275 dolar arasında belirlenmiştir. TÜİK tarafından 2018 yılında kişi başına ortalama gelir 9.638 \$ (45.463 TL) olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin gelir seviyeleri ile ilgili sınıflandırma yapılırken bu iki veriden yararlanılmış olup, 2018 yılı net asgari ücret rakamı baz olarak kullanılmıştır (TÜİK, 2019). Böylece düşük gelir seviyesi için 24 asgari ücret, orta gelir seviyesi için 48 asgari ücret ve yüksek gelir seviyesi için 72 asgari ücrete denk gelen dilimler öngörülmüştür. Böylece düşük gelir için 0-50.000 TL, orta gelir için 50.000-100.000 TL ve yüksek gelir için de 100.000 TL ve üzeri üreticiler dikkate alınmıştır.

Üreticilerin araştırma alanındaki dağılımı ise nispi temsillikliği ile belirlenmiştir. Bu durumda yüksek, orta ve düşük gelirli köyler içerisinde ikişer adet köy seçilip her ilçeden 6'şar köy olacak şekilde toplam 24 köy belirlenmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Anketlerin Gelir Seviyesine ve Köylere Dağılımları

Table 2. Distribution of the Surveys by Income Level and Villages

İlçe	Köy Gelir Seviyesi	Köy	Anket Adedi	Toplam Anket
Gölmarmara	Düşük	Ayanlar	5	38
	Düşük	Taşkuyucak	6	
	Orta	Kayaaltı	5	
	Orta	Ozanca	5	
	Yüksek	Beyler	5	
Hayrabolu	Yüksek	Tiğimli	12	81
	Düşük	Çerkezmüsellim	14	
	Düşük	Şalgamlı	16	
	Orta	Büyükkarakarlı	3	
	Orta	Çeneköy	16	
Malkara	Yüksek	Canhıdır	16	80
	Yüksek	Tatarlı	16	
	Düşük	Balabancık	20	
	Düşük	Gözsüz	25	
	Orta	Alaybey	14	
Saruhanlı	Orta	Doğanköy	7	133
	Yüksek	Vakıfıdemir	10	
	Yüksek	Yenice	4	
	Düşük	Hatipler	22	
	Düşük	Tirkeş	21	
Saruhanlı	Orta	Dilek	22	133
	Orta	Gökçe	20	
	Yüksek	Hacirahmanlı	22	
	Yüksek	Nuriye	26	
Toplam				332

Anket sayılarının ilçelere dağılımında nispi temsil ilkesi ile hareket edilmiştir. İlçe bazında anket sayısına karar verilirken ilgili ilçenin populasyon içerisinde üretici sayısı açısından aldığı pay göz önüne alınmıştır. İlçe başına belirlenen anketlerin köylere eşit olarak dağıtılması hedeflenmiş ancak her köyde eşit adet anket yapmak mümkün olmamıştır.

Üreticilerin seçiminde izlenen yöntem

Anket çalışması yapılacak örneklem büyüklüğü için araştırma alanında yer alan 4 ilçenin ÇKS kayıtlı üretici sayısı 2017 yılı verilerine göre 18.866'dır. Örneklem büyüklüğü 4 ilçe için ortak olarak hesaplanmış, sonrasında nispi temsil yöntemi ile ilçelere dağıtılmıştır.

Örneklem büyüklüğü hesaplamasında aşağıdaki formül kullanılmıştır (Newbold,1995):

$$n = \frac{N \cdot p \cdot (1-p)}{(N-1) \cdot \sigma^2 + p(1-p)}$$

n: Örnek hacmi

N: Ana kitle

p: Ana kitle içerisinde beklenen özellikleri taşıyan işletme sayısının oranı (en yüksek örnek hacmine ulaşmak için için % 50 olarak kabul edilecektir.)

σ^2 : Populasyon varyansı

Örnek hacmi %95 Güven aralığı ve %5.5 hata payı ile hesaplanmıştır. Bu durumda örnek hacmi 313 olarak bulunmuş ancak olanaklar elverdiği ölçüde anket sayısı 332 üreticiye ulaştırılmış ve 332 anket değerlendirmeye alınmıştır. Anket verilerinin zenginleştirilmesi amacıyla ÇKS verilerinden faydalanılmıştır. Özellikle anket yapılan üreticilerin ÇKS kayıtlarına ulaşılarak anonim şekilde verilerin temin edilmesi sağlanmış ve bu veriler üzerinden Tarımsal Brüt Gelir, Tarımsal Net Gelir ve Toplam Net Gelir hesaplamaları yapılmıştır.

Verilerin analizinde izlenen yöntem

Anket alanının birbirinden farklı 4 ilçeden oluşması ve her ilçede farklı gelir seviyelerinden üreticilerin bulunması nedeni ile, verilerin farklı açılardan değerlendirilmesi ve yorumlanması mümkün olmaktadır. Bu durum aynı zamanda çok çeşitli kıyaslamalar yapılmasına imkân sağladığı için daha isabetli tespit ve öneriler hazırlanması kolaylaşmaktadır. Bu itibarla araştırma bulguları aşağıdaki kriterlere göre sınıflandırılarak tablo haline getirilmiştir:

Köy Gelir Grubu: Düşük, Orta ve Yüksek olarak üçe ayrılmaktadır. Bu gruplar anket öncesinde araştırma alanına giren köylerin gelirlerinin hesaplanması ile bulunmuştur. Ancak bunlar anket yapılan üreticilerin gelir seviyesini değil o üreticinin yaşadığı köyün gelir seviyesini temsil etmektedir. Örneklem seçilimi bu tabakalara göre yapıldığı için tablolarda öncelikli olarak bu gelir grupları bazında bulgular paylaşılmaktadır.

Arazi Büyüklüğü: Anket yapılan üreticilerin işledikleri araziler (kiralıklar dahil) üzerinden (0-50) – (50-100) – (100-250) – (250-500) – (500 ve üzeri) şeklinde sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Arazi büyüklüğüne ilişkin kırım ile gelir seviyeleri birlikte karşılaştırılmış ve bu sayede arazi varlığının veriler üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Gelir Segmentasyonu: Üreticilerin toplam gelirleri üzerinden 50.000 ve 100.000 TL'lik dilimlere ayrılmak suretiyle belirlenmiştir. Bu dilimler belirlenirken bankaların kullanmış olduğu gerçek gelir dilimleri dikkate alınmış ve gelir segmenti daha çok finansman kullanımına ilişkin verilerin daha iyi yorumlanması için kullanılmıştır.

Bitkisel brüt gelir ve net gelir hesaplamaları yapılırken, 3 bankanın (TEB, 2019; T.C. Ziraat Bankası, 2019; Denizbank A.Ş. , 2019) tarım cetveli adı verilen ve bitkisel ürünlere ait birim gelir, gider ve verimlerinin olduğu tablolardan faydalanılmıştır. Bu tablolar içerisinde yer alan dekar başına gelir, gider gibi verilere ilişkin açıklamalar aşağıda belirtilmektedir:

Dekar başına gelir: Gayri safi üretim değeri olarak hesaplanmaktadır. Çiftçilerin bir üretim dönemindeki aldıkları ürünün tamamının (kaynakta tüketim, tohumluk ayrılan vb. dahil) değer karşılığıdır. Buna yan ürün gelirleri de dahildir.

Dekar Başına Gider: Tüm bitkisel üretim masraflarını kapsamaktadır. Bunun içerisinde tek yıllık ve çok yıllık bitkilerin değişken işletme masrafları ve aktif sermaye faizi, arazi kirası ve amortisman giderleri yer almaktadır. Ancak arazi kirası sadece kiralık parseller için hesaplamaya dahil edilmiştir. Kiralık arazi bedelleri için o yöredeki ortalama kira bedeli göz önüne alınmıştır.

Bitkisel net gelir hesaplanırken dekar başına gelir ve dekar başına gider rakamlarının farkı alınmıştır. Ancak araştırma kapsamındaki analizlerde önemli bir yer olan gelire dair bulgularda tarım dışı geliri ayrı göstermek amacıyla tarım dışı gelirler hariç tutulmuştur.

Hayvancılık gelirleri yukarıda anlatıldığı üzere bitkisel brüt gelir hesaplamasındaki yaklaşımın aynısı kullanılarak hesaplanmıştır. Hayvancılık üretim değeri hesaplanırken üreticilerin son 3 yılda prime esas olarak ürettikleri süt miktarlarından hareket edilmiş ve buzağı ile gübre satışından elde edilen gelirler Gayri safi üretim değeri içerisinde eklenmiştir.

Toplam net gelir hesaplanırken aşağıdaki formül kullanılmıştır:

Toplam Net Gelir : [Gayri safi hasıla (bitkisel + hayvansal+ tarım dışı gelir)] – [(İşletme masrafları + Öz sermaye faizi + arazi kirası)]

Likert ölçeği, katılımcılardan belirli bir nesne hakkındaki bir dizi zihinsel inanç veya davranışsal inanç ifadesine ne ölçüde katıldıklarını veya katılmadıklarını belirtmelerini ister. Normalde, ölçek formatı, mutabakat ve anlaşmazlık ölçek tanımlayıcıları arasında dengelenir. Orijinal geliştiricisi Rensis Likert'in adını taşıyan bu ölçek, beş ölçek tanımlayıcıdan oluşur: "kesinlikle katılıyorum", "katılıyorum", "ne katılıyorum ne de katılmıyorum", "katılmıyorum", "kesinlikle katılmıyorum". Bu araştırma kapsamında 10'lu likert ölçeği kullanılmış ve çiftçilerden 1-10 arası puanlama yapmaları istenmiştir. Sonrasında bu puanlar ikili olarak gruplanarak değerlendirilmiştir (Hair et al. 2002).

ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

Demografik bilgiler

Anket yapılan üreticilerin ağırlıklı olarak ilkökul mezunu oldukları (% 81) (genellikle 8 yıllık eğitim aldıkları için 8 yıl üzerinden değerlendirilmiştir) göze çarpmaktadır. Bunu % 14.8 ile lise, % 3.6 ile Lisans mezuniyeti izlemektedir. Okur-yazar olmayan üretici oranı % 0.6'dır. Üreticilerin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde en fazla üretici 51-60 yaş grubundadır (%37). Üreticilerin % 38.6'sı 30-50 yaş grubunda, % 24.4'ü 61 ve üstü yaşta. Üreticilerin tamamı bir sosyal güvenlik sistemine dahil durumdadır. Üreticiler içerisinde %79 ile en fazla Bağ-Kur'a kayıtlı üreticiler olduğu ikinci sırada ise % 18 ile SGK'ya (eski ismi ile SSK) kayıtlı oldukları görülmektedir. En az kayıtlı olunan sosyal güvenlik kurumu ise eski adı ile Emekli Sandığı'dır.

İşletmelere İlişkin Bilgiler

Anket yapılan üreticilerin bulunduğu köylerin gelir seviyesine göre sahip oldukları arazi büyüklüğü, ürün çeşidi, gelir ve gider rakamları incelendiğinde, düşük gelir grubundaki üreticilerin ortalama arazi büyüklüğünün 108.4 dekar olduğu, orta gelir grubundaki üreticilerin 123.7 dekar ve yüksek gelir grubundaki üreticilerin 195.5 dekar olduğu görülmektedir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Gelir gruplarına göre işletmelerin arazi büyüklüğü, bitkisel gelir ve gider rakamları

Table 3. Land size, crop income and expense figures of farmers according to income groups

Köy Gelir Seviyesi	Üretici Adedi	Ortalama Arazi Büyüklüğü (dekar)	Ortalama Ürün Çeşidi	Ortalama Bitkisel Brüt Gelir (TL)	Ortalama Bitkisel Üretim Gider (TL)	Ortalama Bitkisel Net Gelir
Düşük	129	108,4	2,80	76.198	33.826	42.372
Orta	92	123,7	2,74	115.907	51.533	64.373
Yüksek	111	195,5	3,21	178.607	79.830	98.777
Toplam	332	141,8	2,92	121.441	54.114	67.327

Düşük gelir grubundaki üreticilerin dekar başına bitkisel brüt gelir rakamı 703 TL/Da iken, bu rakam orta gelir grubunda 937 TL/Da ve yüksek gelir grubunda 913 TL/Da'dır. Bu durumda düşük gelir grubundaki üreticilerin dekar başına düşük brüt gelir getiren ürünleri yetiştirdiği sonucu elde edilebilir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Gelir gruplarına göre dekar başına bitkisel gelir ve gider rakamları**Table 4.** Crop income and expenditure figures per decare by income groups

Köy Gelir Seviyesi	Üretici Adedi	Dekar Başına Bitkisel Brüt Gelir (TL)	Dekar Başına Bitkisel Üretim Gider (TL)	Dekar Başına Bitkisel Net Gelir
Düşük	129	703	312	391
Orta	92	937	416	520
Yüksek	111	913	408	505
Toplam	332	857	382	475

*Bitkisel brüt gelir ve gider rakamlarının arazi büyüklüğüne oranı olarak hesaplanmıştır.

Ancak toplam gelirler içerisinde tarım dışı gelirin payının da incelenmesi gerekmektedir. Veriler bu açıdan incelendiğinde tarım dışı gelir payı en yüksek olan düşük gelir grubudur (Çizelge 5).

Çizelge 5. Gelir gruplarına göre tarım dışı gelirlerin toplam gelirler içerisindeki payı**Table 5.** Share of non-agricultural income in total income by income groups

Köy Gelir Seviyesi	Üretici Adedi	Ortalama Toplam Tarım Dışı Gelir (TL)	Ortalama Toplam Gelir (TL)	Tarım Dışı Gelirin Payı
Düşük	59	15.777	145.058	10,9%
Orta	52	16.270	154.378	10,5%
Yüksek	71	15.271	373.658	4,1%
Toplam	182	15.720	236.900	6,6%

Üretimde verimlilik açısından önemli bir ekipman olan damla sulama varlığı incelendiğinde anket yapılan üreticilerin sadece %9.9'unda damla sulama olduğu tespit edilmiştir. Düşük gelirli grup için bu oran %3.1 iken, orta gelir grubunda bu oran %6.5 ve yüksek gelir grubunda % 20.7'dir.

Üreticilerin gelir yapısı ve finans durumu

Üreticilerin finansman kullanımına yönelik bulguların anlaşılması için öncelikle üreticilerin gelir yapısının daha detaylı şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Ankete katılan 332 çiftçinin 181 tanesinin borç bilgisi kesin şekilde temin edilebilmiştir. Üreticilerin tüm gelirleri üzerinden yani bitkisel üretim gelirleri, hayvancılık geliri ve tarım dışı diğer gelirlerinin toplanması ile toplam brüt gelir elde edilmektedir. Böylece tarımsal üretim dışındaki gelirleri üzerinden bazı verilerin değerlendirilmesi mümkün olmaktadır. Çünkü finansman kullanımının sadece tarımsal üretimi finanse etmek için değil aynı zamanda bireysel ihtiyaçların karşılanması amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Her gelir grubunda yani her köyde, o köyün genel gelir düzeyinden bağımsız olarak çok yüksek gelirli ya da çok düşük gelirli üreticiler bulunmaktadır. Ancak köy gelir seviyesi toplam brüt gelirin segmentlerinin köy gelir seviyesi ile büyük ölçüde uyumlu olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 6).

Çizelge 6. Köy gelir seviyesi ve üreticilerin toplam brüt gelir segmentlerinin kıyaslanması**Table 6.** Comparison of village income level and total gross income segments of producers

Brüt Gelir Segment	Köy Gelir Seviyesi			Toplam
	Düşük	Orta	Yüksek	
0-50.000	27	14	10	51
50.000-100.000	31	20	28	79
100.000-250.000	47	45	34	126
250.000-500.000	24	10	27	61
500.000+		3	12	15
Toplam	129	92	111	332

Üreticilerin brüt gelirleri ve banka borçları incelendiğinde özellikle 100.000 TL altında gelire sahip üreticilerde borçlanma oranının çok yüksek olduğu görülmektedir. 0-50.000 TL arasında geliri olan üreticilerin toplam borçlarının yıllık bitkisel brüt gelirlerine olan oranı %147.5'tir. Yani bu segmentte yer alan çiftçiler her 100 TL'lik tarımsal brüt gelire karşılık 147 TL'lik borca sahiptir. 50.000-100.000 TL arasında brüt gelire sahip üreticilerde ise bu oran %101.7 iken 100.000-250.000 TL arasındaki üreticilerde aynı oran %116.4 olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin bir yıllık gelirlerinin çok üzerinde borçlanma seviyesine sahip oldukları söylenebilir (Çizelge 7). Birçok çalışmada da üreticilerin finansman yetersizliği görüşü yer almaktadır (Engindeniz ve Çukur,2003; Uzman,2017; Yercan ve Kınıklı, 2018; Kaya ve ark., 2019; Değer ve ark., 2020).

Çizelge 7. 2018 yılı itibariyle üreticilerin toplam ve tarımsal brüt gelirleri ile toplam borçlarının kıyaslanması

Table 7. Comparison of producers' total and agricultural gross income and their total debt as of 2018

Toplam Brüt Gelir	Üretici Sayısı*	Ortalama Bitkisel Brüt Gelir (TL)	Ortalama Toplam Brüt Gelir (TL)	Ortalama Banka Borcu (TL)	Borç/Bitkisel Brüt Gelir Oranı (%)	Borç/Toplam Brüt Gelir Oranı (%)
0-50.000	19	26.313	33.481	38.809	147.5	115.9
50.000-100.000	32	54.879	78.011	55.818	101.7	71.6
100.000- 250.000	81	101.151	167.376	117.761	116.4	70.4
250.000-500.000	43	216.010	328.508	116.950	54.1	35.6
500.000+	6	610.088	1.016.074	252.960	41.5	24.9
Toplam	181*	129.272	203.935	102.811	79.5	50.4

Üreticilerin kısa vadeli borçları bir yıldan kısa vadede ödenmesi gerekli borçlardır. 50.000 TL'den daha az geliri olan üreticilerin kısa vadeli borçlarının bitkisel brüt gelirlerine olan oranı %44.9 iken toplam brüt gelirlerine oranı %35.2'dir. Yani bu gelir seviyesindeki bir üretici 100 TL'lik brüt gelir elde ettiği zaman bunun 35.2 TL'sini borç olarak ödemekle yükümlüdür denilebilir. 50.000-100.000 TL arasında brüt geliri olan üreticiler için bu oran % 24.8'dir. Yani bu segmentteki bir üretici 100 TL'lik brüt gelirine karşılık 24.8 TL borç ödemekle yükümlüdür. 2013-2018 yıllarında arasındaki ticari kredi faiz oranlarının %15.6 olduğu (TCMB, 2020) düşünüldüğünde 50.000 TL'ye kadar geliri olan üreticilerin 100 TL'lik brüt gelirlerine karşılık ödemeleri gereken anapara ve faiz borcu 40.5 TL'ye çıkmaktadır. 50.000-100.000 TL arasında geliri olanlar üreticiler için ise bu rakam 28.5 TL olarak hesaplanmıştır (Çizelge 8).

Çizelge 8. 2018 yılı itibariyle üreticilerin kısa vadeli borçlarının brüt gelirlerine olan oranı

Table 8. The ratio of producers' short-term debt to their gross income as of 2018

Toplam Brüt Gelir	Üretici Sayısı*	Ortalama Bitkisel Brüt Gelir (TL)	Ortalama Toplam Brüt Gelir (TL)	Ortalama Kısa Vadeli Borç (TL)	Kısa Vadeli Borç/Bitkisel Brüt Gelir Oranı(%)	Kısa Vadeli Borç/Toplam Brüt Gelir Oranı(%)
0-50.000	19	26.313	33.481	11.802	44.9	35.2
50.000-100.000	32	54.879	78.011	19.345	35.3	24.8
100.000-250.000	81	101.151	167.376	31.132	30.8	18.6
250.000-500.000	43	216.010	328.508	31.756	14.7	9.7
500.000+	6	610.088	1.016.074	113.637	18.6	11.2
Toplam	181	129.272	203.935	29.686	23.0	14.6

Bir başka veri ise toplam borç içerisinde kısa vadeli borçların değişim durumudur. 2014-2018 dönemi için 181 üreticinin kısa vadeli borçlarının toplam borçları içerisinde oranı %37'lerden %27.3 seviyesine düşmüştür. Üreticinin toplam borçlanması artış göstermesine rağmen kısa vadeli borçların oransal olarak düşmesinin en temel nedeni üreticilerin kısa vadeli borçlarını uzun vadeye yaymış olmasıdır. Bankalarda re-finance adı altında yapılandırılan kredilerin önemli bir kısmı kısa vadeli borcunu ödemekte zorlanan üreticilere yönelik taksitli kredilerdir. Ancak burada tahsis edilen krediler anapara ve faiz toplamı üzerinden tahsis edilmektedir. Bu durumda üreticinin finansman maliyeti çok yükselmektedir. Kısa vadeli borçların oransal değişimini tüm gelir segmentlerinde görmek mümkündür (Çizelge 9).

Çizelge 9. Gelir segmentlerine göre üreticilerin toplam borçları içerisinde kısa vadeli borç oranının değışimi

Table 9. Change in the short-term debt ratio within the total debt of producers according to income segments

Brüt Gelir Segmenti	2014	2015	2016	2017	2018
0-50.000	48.3	44.9	47.1	35.4	29.7
50.000-100.000	29.5	27.5	45.7	34.3	30.5
100.000-250.000	33.7	40.6	34.3	30.0	25.3
250.000-500.000	42.8	42.0	36.7	31.3	23.7
500.000+	0.0	60.9	37.5	35.9	55.3

Geriye dönük borç bilgisi temin edilebilen üreticilerin borç ve gelir değışimleri incelendiğinde ise borç artışının gelir artışına göre çok yüksek olduğu görülmektedir. Üreticilerin 2014 yılında çalıştıkları ortalama banka sayısı 3.9 iken bu rakam 2018 yılında 5.2'ye yükselmiştir. Buna bağlı olarak 2014-2018 yılları arasında üreticinin tarımsal brüt geliri sadece %21 oranında artış göstermiş buna karşın toplam borçları 4 kat artmıştır (Çizelge 10).

Çizelge 10. 2104-2018 Yılları Üreticilerin tarımsal brüt gelir ve toplam borçları (TL)

Table 10. Gross agricultural income and total debts of producers between 2014-2018 (TL)

	2014	2015	2016	2017	2018
Tarımsal Brüt Gelir	106.164	109.930	111.396	121.694	129.407
Toplam Borç	27.660	71.069	93.651	118.445	134.024

*Geriye dönük tarımsal brüt gelir hesaplaması çiftçilerin eski ÇKS kayıtları kullanılarak yapılmıştır

Borçlanma artışının nedenleri çok sayıda olabilir ve kesin nedenlerin ortaya konulması için farklı araştırmalar yapılması gerekebilir. Bu noktada anket yapılan üreticilerin tarımsal üretim kapasitesi, arazi büyüklüğü, mülkiyet oranı ve ürün çeşidi gibi parametrelerinin nasıl değıştiğini ortaya koymak suretiyle borçlanma ya da finansman kullanımının tarımsal üretime olan katkısı anlaşılmalı çalışılmaktadır.

Üreticilerin işlediği ortalama arazi miktarının değışimi incelendiği zaman tüm kitle içerisinde arazi miktarının artış gösterdiği ancak 0-50.000 TL arası gelir sahibi üreticilerde arazi miktarının düşüş gösterdiği görülmektedir (Çizelge 11).

Çizelge 11. Üreticilerce işlenen tarımsal arazinin değışimi

Table 11. Change of agricultural land cultivated by farmers

Brüt Gelir Segmenti	Üretici Sayısı*	2014	2015	2016	2017	2018	Arazi Değışimi (%)
0-50.000	14	37	30	30	28	27	-26.0%
50.000-100.000	16	72	84	83	89	92	27.6%
100.000-250.000	49	130	134	133	135	145	11.9%
250.000-500.000	19	210	203	234	268	284	35.3%
500.000+	3	382	341	339	393	409	6.9%
Toplam	101	130	131	136	146	154	18.4%

*: Geriye dönük ÇKS verisi temin edilen üreticiler.

Toplam işlenen arazilerdeki değışime ek olarak arazi mülkiyet durumunun incelenmesi ile arazi artışının satın alma yolu ile olup olmadığı anlaşılabilir. Veriler incelendiğinde 500.000 ve üzeri gelire sahip üreticilerin olduğu grup hariç tüm gelir segmentlerinde sahipli arazi oranı azalış göstermiştir. Diğer bir deyişle üreticiler daha çok kiralık arazi işleme yoluna gitmiştir. Bu durumda alınan borçların arazi alımına yönelik kullanılmadığını söylemek yanlış olmaz (Çizelge 12).

Çizelge 12. Üreticilerin kendi arazilerine sahip olma oranlarının değişimi (%)

Table 12. Change in the rate of farmers owning their own lands

Brüt Gelir Segmenti	Üretici Sayısı*	2014	2015	2016	2017	2018	Mülkiyet Oranı Değişimi
0-50.000	14	58.60	64.74	61.76	61.03	55.73	-2.87
50.000-100.000	16	67.31	67.05	73.53	71.67	60.02	-7.28
100.000-250.000	49	61.53	61.45	63.90	63.39	60.25	-1.28
250.000-500.000	19	61.62	64.27	59.76	55.01	55.41	-6.21
500.000+	3	49.87	45.13	50.18	56.79	54.89	5.03
Toplam	101	61.68	62.76	63.87	62.54	58.56	-3.13

*: Geriye dönük ÇKS verisi temin edilen üreticiler.

Üreticilerin finansman konusundaki tercihleri

Anket yapılan üreticilerin finansman konusundaki ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçlarla bağlantılı olarak tercihleri incelenmiş ve farklı sonuçlar elde edilmiştir. Genel olarak en fazla finansman ihtiyacı duyulan başlık tarımsal girdilerdir (%96.4). Bunu sırasıyla canlı hayvan alımı (% 3.9), traktör alımı (% 3.6) ve arazi alımı (% 1.5) izlemektedir.

Üreticilerin kredi kullanımı esnasında en fazla önem verdiği hususların anlaşılması yine finansman araçlarının tasarımı için önemlidir. Yapılan anketlerde kredi kullanımı esnasında en fazla önem verilen unsur faiz oranıdır. İkinci en önemli unsur ise dosya masrafları ve komisyonlar olurken, nispeten daha az önemli unsur istenilen teminatlardır. Bu noktada kredi kullanan üreticiler için önemsiz gördükleri bir unsur olmadığı ve sanılanın aksine faiz ve komisyon oranlarına çok daha hassas oldukları kesin gibidir (Çizelge 13).

Çizelge 13. Üreticilerin kredi kullanımındaki 3 unsura yönelik önemlilik tercihleri

Table 13. Preferences of farmers for 3 factors in loan usage

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ortalama
Dosya Masrafı/Komisyon	1	2	6	2	3	8	63	108	47	78	8.18
%	0.3	0.6	1.8	0.6	0.9	2.4	19	32.5	14.2	23.5	
Faiz Oranı	0	0	1	2	3	3	3	25	129	155	9.27
%	0	0	0.3	0.6	0.9	0.9	0.9	7.5	38.9	46.7	
İstenen Teminat	2		3		5	23	88	80	29	87	8.07
%	0.6		0.9		1.5	6.9	26.5	24.1	8.7	26.2	

*:1 Hiç önemli değil , 10: Çok Önemli

SONUÇ ve ÖNERİLER

Finansal kuruluşlar açısından geleneksel finansman kaynakları, işletme sermayesi (faaliyete dönük finansman) ya da yatırım sermayesi (proje finansmanı) olarak nitelendirilmektedir. Bu ayırım özellikle finansal ürün ve servislerin tasarlanması için sıklıkla kullanılır. Bu iki grup altında farklı amaçlara yönelik alt finansal ürünler sunulmaktadır. Örneğin kredili mevduat hesabı ya da tek ödemeli spot krediler işletme sermayesi ya da girdi finansmanı ürünleri olarak nitelendirilmekte, buna karşın traktör alım kredisi veya arazi alım kredisi, yatırım finansmanı olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmanın bulguları ve yapılan tespitlerden hareketle finansman kaynaklarının tasarımı ve kullanılmasına ilişkin öneriler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1) Finansman ürünü/kaynağının kullanım amacı tam olarak belirlenmelidir. Bu amaçla değer zinciri finansmanı sistemi teknolojik altyapı ile desteklenerek üretim zincirine ihtiyaç ve amaç dahilinde finansman aktarılmalıdır. Böylece gereksiz finansman maliyetlerinden korunma sağlanabilir.

2) Finansal okuryazarlık seviyesinin geliştirilmesi için finansal kurumlarla çiftçi örgütleri ortak hareket ederek kredi kullanımı, öz kaynak ve sermayenin önemi gibi çiftçinin ticari bakış açısını güçlendirecek bilgi servisleri geliştirilmelidir.

3) Üreticilerin tarımsal faaliyetlerinin dışında bireysel ihtiyaçları olduğu ve genelde 2 ya da 3 çocuklu ailelerden oluştukları dikkate alınmalıdır. Anket yapılan üreticilerin %70'i 2 ya da 3 çocuk sahibidir. Bu nedenle kredi limiti hesaplamalarında asgari geçim tutarları hesaba dahil edilmelidir.

4) Düşük gelir grubu ile yüksek gelir grubu üreticilerle aynı finansal ürünler ya da aynı kredi değerlendirme süreci uygulanmamalıdır. Her iki üretici grubunun tarımsal dinamikleri hem fiziksel hem de ticari olarak farklıdır. Örneğin alan araştırmasında düşük gelirli kesimde yer alan üreticilerin dekar başına gelirlerinin orta ve yüksek gelirli üreticilere göre düşük olduğu görülmüştür. Bu nedenle sadece arazi büyüklüğü ya da sadece gelir seviyesine değil, tasarım sürecinde tarımsal ürün tiplerine bakılması faydalı olacaktır. Nadas ya da münavebe gibi uygulamaların üreticilerin yıllık bazda gelirlerini etkileyeceği dikkate alınmalıdır.

5) Kira ile arazi işleyen üreticilerin gelir desenleri ve geriye dönük arazi kiralama alışkanlıkları anlaşılmalıdır. Kira ile arazi işleyen üretici kiralık dükkân tutmuş bir esnaf ya da fabrika kiralamış bir sermaye sahibinden farklı görülmemelidir. Bu tip üreticilerde makine parkurunun üretime elverişli olup olmadığı irdelenmelidir. Kiralık arazi işleyen ya da toplam arazi büyüklüğü 50 dekar altında olan çiftçiler için uzun vadeli arazi alım kredisi ürünü tasarlanmalıdır. Bu kredi için arazi üzerine yapılacak yatırımlar önceden projeye bağlanmalı ve 2 yıl geri ödemesiz 10 yıl vadeli olacak şekilde tasarlanmalıdır.

6) Modernizasyona yönelik tasarlanacak finansman ürünlerinin yapılacak modernizasyonun etkisini öngöreceği şekilde tasarlanması önemlidir. Üreticinin yaptığı yatırımın karşılığını alması ve bu karşılık ile kullandığı kaynağı geri ödeyeceği ilkesi ile hareket edilmelidir.

7) Üreticilerin borçlarının yapılandırılması ve başka kurumlara transfer edilmesi yine bir finansman ürünü ile yapılmaktadır. Bu tip ürünlerin tasarımında yapılandırma ilkeleri belirlenmeli ve bu ilkeler ile borç transferi yapılmalıdır. Üreticinin mevcut borcunun anapara tutarının en az üçte birini ödemiş olması ve benzeri koşullar finansman ürünü tasarımına eklenmelidir. Bulgular içerisinde görüldüğü üzere düşük gelirli üreticiler yüksek borçlanma durumuna sahiptir. Bu tip üreticilerin borçlarını başka kurumlara transfer ederken çok daha yüksek finansman maliyetleri ile karşılaşmasına engel olunmalıdır.

8) Sözleşmeli tarımın yapıldığı üretim alanlarında tarımsal girdi satan bayi, çiftçi, tüccar ve fabrika arasında finansal teknoloji araçları kurularak üretim zinciri dijitalleştirilmelidir. Bir başka deyişle mal ve para akışları görünür/izlenebilir hale getirilmelidir. Bu sayede zincirin miktar ve değer cinsinden işlem hacmi, tarafların birbirleri olan ticari güven ilişkisi geriye dönük olarak daha rahat anlaşılabilir. Bu durumda finansal kaynak sağlayıcıların risk algısı daha makul seviyede olabilecektir. Böylece daha düşük risk primi ile finansal kaynak sağlanması ve daha yüksek limitlerle zincirin desteklenmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Ayanođlu, İ. 2008. Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi A.B.D., Yüksek Lisans Tezi.
- BDDK, 2019. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurum, Sektörel Kredi Dağılım Raporu.
- Bilal, A. and Baig, M. 2019. Transformation of agriculture risk management: The new horizon of regulatory compliance in farm credits. *Agricultural Finance Review*, Vol. 79 Issue: 1, pp 136-155.
- Bukenya, O. J., 2001. An Analysis of Quality of Life, Income Distribution And Rural Development in West Virginia, West Virginia University, Dept. Of Agricultural and Resource Economics, Unpublished PhD. Thesis.
- Candan, E. 2009. Türkiye'de Kalkınmanın Finansmanında Tarımın Rolü. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., İktisat A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Değer, H. C., Özder, U., Kınıklı, F., Yercan M. 2020. Muğla İlinde Üreticilerin Domates Pazarlaması Üzerine Kooperatifleşme Eğilimlerinin Belirlenmesi, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 26(2): 121-129.

- Denizbank A.Ş. , 2019. Yayınlanmamış Ürün Bütçeleri.
- Engindeniz,S. ve Çukur,F.,2003. İzmir İli Kemalpaşa İlçesinde Şeftali Üretimini Teknik ve Ekonomik Analizi Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniv.Ziraat Fak. Derg., 40 (2):65-72
- Güneş,E. ve Movassaghi,H.,2017, Cooperative analysis of agricultural credit system and organization in selected countries, International Journal of Applied Agricultural Sciences, Vol.3, Issue:5, pp.123-135.
- Hair, F.J., Bush, R.P. and Ortinau D.J., 2002. Marketing Research. McGraw Hill, ISBN 0-07-246757-6.
- Hartarska, V., Nadolnyak, D. and Shen, X., 2015. Agricultural credit and economic growth in rural areas. Agricultural Finance Review, Vol. 75 Issue: 3, pp 302-312.
- Kaya, N., Çoker, S., Kınıklı, F., Yercan, M. 2019. Çiftçilerin Kooperatifçiliğe Bakış Açılımları Üzerine Bir Araştırma: Ağrı ve Eskişehir İlleri Örneği, Tarım Ekonomisi Dergisi, 25(2): 219-230.
- Mariyono, J., 2019. Micro-credit as catalyst for improving rural livelihoods through agribusiness sector in Indonesia. Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies, Vol. 11 Issue: 1, pp 98-121.
- Newbold, P. 1995. Statistics for Business and Economics, Prentice Hall Inc., USA. Pages 1016.
- Özçelik, A., Güneş, E., Artukoğlu,M.M., 2005. Türkiye de tarımsal kredi sözleşmeli tarım ve üretici örgütleri üzerinden kredi uygulamaları, Ziraat Mühendisliği VI Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, Ankara,ss. 961-985.
- Quiros, R. 2006. Agricultural Value Chain Finance. FAO Agricultural Value Chain Finance Seminar, ISBN 978-9977-21-073-5.
- Savitha, B. and Naveen Kumar K. 2016. Non-performance of financial contracts in agricultural lending: A case study from Karnataka, India. Agricultural Finance Review, Vol. 76 Issue: 3, pp 362-377.
- Swamy, V. and Dharani, M., 2016. Analyzing the agricultural value chain financing: approaches and tools in India. Agricultural Finance Review, Vol. 76 Issue: 2, pp 211-232.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. 2018. Tarım ve Gıdada Rekabetçi Üretim 2019-2023, 11. Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Manisa Tarım İl Müdürlüğü. 2019. Tarım Ürünleri Maliyet Cetvelleri, <https://manisa.tarimorman.gov.tr/Belgeler/2019%20maliyetleri.pdf>, Erişim tarihi: 8 Eylül 2020.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tekirdağ Tarım İl Müdürlüğü Tarım Raporu. 2020. https://tekirdag.tarimorman.gov.tr/Belgeler/TarimRaporlari/GTHB59_2018.pdf, Erişim tarihi:31 Ağustos 2020.
- T.C. Ziraat Bankası, 2019. Yayınlanmamış Ürün Bütçeleri.
- TCMB, 2020. Faiz Oranları İstatistikleri, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/K24NEG9DQ1s%3D/tr>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2020.
- TEB, 2019. Türk Ekonomi Bankası Yayınlanmamış Tarım Ürünleri Cetveli.
- TÜİK, 2019. Hanehalkı Tüketim Harcamaları Bülteni, Çeşitli Yıllara Ait Raporları.
- Ulusal Süt Konseyi, 2019. Ulusal Süt Kayıtları (Erişim tarihi: 01.09.2019).
- Uzmay, A.,2017. Hayvancılık Sektöründe Uygulanan Politikaların Süt Sığırcılığı İşletmelerine Etkisi Üzerine Üretici Görüşlerinin Saptanması: İzmir İli Örneği, Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., 54 (2):167-175
- Ünlüer, M., Güneş, E. 2103. Tarımsal kredilerin geri ödenmesinde etkili faktörlerin analizi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:30, Sayı: 2, ss. 86-93.
- Yercan, M., Kınıklı, F. 2018. Tarımsal Kooperatiflerde Ortakların Yönetime Katılımını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Sütçülük Kooperatifleri Örneği, Tarım Ekonomisi Dergisi, 24(2): 159-173.